

معرفی مختصر مشخصات کتابشناختی اثر

با مبنا قرار دادن ویراست سوم کتاب ایدئولوژی و برنامه درسی شامل ۱۰ فصل، مقدمه‌ای بر بیست و پنجمین سالگرد ویراست سوم کتاب، قدردانی از ویراست سوم، مقدمه‌ای بر ویراست دوم و قدردانی از ویراست دوم است.

عناوین فصل‌های کتاب عبارت است از:

فصل اول: در باب تحلیل سلطه

فصل دوم: ایدئولوژی و بازتولید فرهنگی و اقتصادی

فصل سوم: اقتصاد و نظارت در زندگی روزمره مدرسه (به همراه نانسی کینگ)

فصل چهارم: تاریخ برنامه‌ریزی و نظارت اجتماعی (به همراه بری فرانکلین)

فصل پنجم: برنامه درسی پنهان و ماهیت تضاد

فصل ششم: نظام‌های مدیریت و ایدئولوژی نظارت

فصل هفتم: مقولات متعارف و سیاست‌های برچسب زنی

فصل هشتم: فراسوی ایدئولوژی بازتولید

فصل نهم: تربیت، میهن پرستی و دموکراسی؛ ایدئولوژی و تعلیم و تربیت پس از ۱۱ سپتامبر

فصل دهم: در باب تحلیل روابط سلطه‌ای (یک گفتگو)

یادداشت‌ها

توصیف مختصر عناوین فصول و محتوای آن

اپل در ابتدای یادداشتی که در مورد ویراست سوم کتاب خود با این عبارت مهم آغاز می‌کند که: «در هر تحلیلی از شیوه‌هایی که به واسطه آن قدرت نابرابر بازتولید می‌شود و در جامعه مورد نزاع است باید به تعلیم و تربیت پرداخته شود. نهادهای تربیتی یکی از ساز و کارهای اصلی است که از طریق آن قدرت هم حفظ می‌شود و هم مورد چالش واقع می‌شود» (vii).

در مقدمه **فصل اول** کتاب می‌نویسد سال‌ها پیش از من خواسته بودند که سخنی شخصی در مورد یکی از مجلدات آثارم که تجدید چاپ می‌شد بنویسم. تلاش کردم که اشتغال خاطرهای سیاسی و شخصی خود را مستند کنم که احساس می‌کنم مجموعه‌ی حداقل غیر قابل فروکاستن از اصول مسلم در اختیار من به عنوان یک مربی قرار می‌نهد. خلاصه کلام این است که تعلیم و تربیت اقدامی خنثی نیست و خواسته یا ناخواسته درگیر عمل سیاسی می‌شود و خواهد شد.

به نظر اپل سنت نومارکسی^۲ چارچوب منسجمی برای سازماندهی تفکر درباره تفکر و عمل درباره تعلیم و تربیت در اختیار می‌نهد (ص ۱). بولز و جینتیس^۳ اگر چه در آثارشان در مورد رابطه میان اقتصاد و تعلیم و تربیت سخن گفته‌اند اما به نظر اپل این تنها بخشی از روابط ممکن است که مورد بحث آنها بوده است. توجه به ابعاد فرهنگی و ایدئولوژیکی که آگاهی را در جامعه شکل دهی می‌کند اهمیت به سزایی دارد. وی بحث‌هایش را در این فصل مقدماتی بر اندیشه‌های یک اندیشمند اجتماعی و فرهنگی به نام رایموند

ویلیامز^۱ بنا می‌کند. شخصیت یاد شده اگر چه در میان متخصصان تعلیم و تربیت کمتر شناخته شده است اما آثارش بر محور روابط نظارت و شکل محتوای فرهنگی و رشد اقتصادی نهادها می‌گردد. در این بخش وی تلاش می‌کند سه موضوع را توضیح دهد: مدرسه به مثابه یک (۱) نهاد (۲) اشکال دانش (۳) خودِ مربی.

اصطلاح کلیدی در اینجا موقعیتی بودن^۲ این محورهاست. ویلیامز از مقوله‌ی سلطه^۳ سخن می‌گوید که در آثار آنتونیو گرامشی^۴ مفصل راجع به آن بحث شده است. مدعای بی‌طرفی یکی از موضوعاتی است که اپل در این فصل به آن می‌پردازد. به نظر وی ایدئولوژی‌ها در پرتو سلطه خود وانمود می‌کنند که بی‌طرف و خنثی هستند، اما در عمل اینگونه نیستند. خنثی نبودن فعالیت به این معناست که عینیت^۵ تحت تأثیر امور سیاسی قرار نمی‌گیرد. این مدعا به دو دلیل یک مغالطه است: نخست اینکه شواهد فزاینده نشان می‌دهد که خودِ نهاد مدرسه بر حسب برون دادهای اقتصادی امر خنثی‌ای نیست. کسانی چون بوردیو^۶، برنستاین^۷ و دیگران چنین موضوعی را نشان داده‌اند و دوم اینکه دانشی که در مدرسه عرضه می‌شود غالباً از جهان گسترده تر دانش و اصول ممکن اجتماعی گزینش شده است. به نظر ویلیامز غلبه طبقه بورژوا (متوسط) فهم ما از روابط واقعیمان در رابطه و وابستگی با دیگران در هم می‌شکند. در بخشی دیگر از این فصل از دانشوری تربیتی^۸ و کنش تعیین جایگاه^۹ سخن می‌گوید. مطالعه روابط متقابل ایدئولوژی و برنامه درسی و ایدئولوژی و استدلال تربیتی دلالت مهمی برای حوزه برنامه درسی و نظریه و خطی مشی تربیتی به طور عام دارد. از این رو ما نه تنها باید نحوه تحصیل دانش دانش‌آموز را به صورت انتقادی ارزیابی کنیم بلکه باید پرسش کنیم که چرا وجه خاصی از فرهنگ جمعی در مدرسه به عنوان امری عینی و دانش واقعی عرضه می‌شود.

در **فصل‌های بعدی** به نقش مدرسه در ایجاد و بازتولید سلطه در دانش‌آموز می‌پردازد؛ یعنی سلطه چگونه در اندیشه معلمان به مثابه روشنفکر عمل می‌کند. فصل‌هایی از کتاب اختصاصاً به همین موضوع می‌پردازد. در **فصل دوم** اپل مدعی می‌شود که بازتولید^{۱۰} ایدئولوژی، فرهنگ و اقتصاد در سنت‌هایی که اکنون بر گفتمان برنامه درسی غلبه پیدا کرده‌اند عمق بیشتری یافته است. در این فصل با تحلیل نقش برنامه درسی در تعامل میان بازتولید فرهنگی و اقتصادی به گونه‌ای روشن‌تر بر جامعه‌شناسی و اقتصاد برنامه درسی متمرکز می‌شود و با بررسی برخی از نقش‌های مدرسه در رشد فنی به موضوع پیوند بازتولید نابرابری فرهنگی و اقتصادی پرداخته می‌شود. **فصل سوم** در مورد اقتصاد و نظارت روزمره مدرسه است که با همکاری نانسی کینگ^{۱۱} نوشته شده است، به آن روی دیگر سکه نگریسته می‌شود. منظور این است که به روابط اجتماعی و برنامه درسی غیر رسمی و تدریس ایدئولوژیکی یا سلطه‌گرانه که فراسوی زندگی روزمره است، پرداخته می‌شود. **فصل چهارم** که با همکاری باری فرانکلین^{۱۲} نوشته شده است به تاریخ برنامه درسی و نظارت اجتماعی پرداخته می‌شود. در این فصل نویسندگان اعتقاد دارند که باید نسبت به عرضه برنامه درسی به عنوان قلمرویی که دارای یک تاریخ است بسیار حساسیت به خرج داد چرا که ممکن است سنت‌های محافظه کار که تمایل به توافق فراگیر و یکپارچه دارند وارد این حوزه شوند. این فصل ادامه و تعمیق باور به مورد بررسی قرار دادن تاریخی مضمونی است که در فصل پیشین به آن پرداخته بود است. در **فصل پنجم** به بررسی برنامه درسی پنهان و ماهیت تضاد^{۱۳} می‌پردازد. در این فصل اعتقاد نویسنده این است که علائق اجتماعی در

1. Raymond Williams
2. Situated
3. Hegemony
4. Antonio Gramsci
5. Objektivty
6. Bourdieu
7. Basil Bernstein
8. Scholarship
9. Situating
10. Reproduction
11. Nancy King
12. Barry Franklin
13. Conflict

در اشکال دانش برنامه درسی که در مدارس امروز ایجاد شده است هنوز غلبه دارد. این علائق بازتاب برخی از پیش پنداشته‌های ایدئولوژیکی است که در فصل چهار مورد تحلیل قرار گرفته بود. دانش غالب در طرح‌های برنامه درسی وسیعاً پذیرفته شده و مواد آموزشی در علم و علوم اجتماعی را مورد تحلیل قرار می‌دهد و مجدداً به ایدئولوژی توافق که به دانش مدرسه نفوذ کرده و فقدان سهم برنامه درسی سیاسی نیرومند می‌پردازد. این موضوع نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد که چگونه یک سنت گزینشی برای نگهداری یک فرهنگ غالب موثر عمل می‌کند. در **فصل شش** به موضوع مدیریت سیستم‌ها و ایدئولوژی نظارت پرداخته می‌شود. توجه اپل در این فصل به این موضوع معطوف می‌شود که چگونه سلطه در زیر بنای اندیشه مربیان با نقب زدن به نقش ایدئولوژیهای مدیریت در سازمان مدارس و دانش برنامه‌ی درسی گزینشی عمل می‌کند. در طی چنین بررسی‌ای هم خنثی نبودن اخلاقی و اقتصادی و هم استفاده از آنها به مثابه سازوکارهای سکوت^۱ سیاسی، توافقی و نظارت اجتماعی نشان داده می‌شود. در **فصل هفتم** به موضوع مقولات متعارف^۲ و سیاست‌های برچسب زنی پرداخته می‌شود. اپل در این فصل به پژوهش در باب اشباع ایدئولوژیکی آگاهی مربیان می‌پردازد. بر این موضوع متمرکز می‌شود که چگونه سرمایه فرهنگی گروه‌های غالب در مقولاتی به کار گرفته می‌شود که "قربانیان را سرزنش" می‌کند، یعنی کودکان و نه مدرسه یا جامعه‌ای که شرایطی را برای شکست و موفقیت فراهم می‌کند. در فرایند پیچیده برچسب زنی اجتماعی، مدارس نقشی اساسی در سهیم ساختن انواع مختلف دانش و اختصاص دادن به گونه‌ها و طبقات مختلف افراد ایفا می‌کند. در این فصل به تحلیل شیوه کنش برچسب زنی مدرسه و نحوه عملی کردن پیش پنداشته‌های ایدئولوژیکی پرداخته می‌شود. اپل در این فصل اذعان می‌کند که از یک چارچوب نومارکسی برای اتصال دانش مدرسه، برچسب‌ها و نهادهایی که مدرسه را احاطه کرده‌اند با نشان دادن اینکه چگونه «مسائل مربوط به موفقیت» و مانند آن به طور طبیعی در کارکرد روزمره نهادها ایجاد می‌شود استفاده می‌کند. در **فصل هشتم** تلاش اپل این است که نقش‌های سیاسی را نیز علاوه بر نقش‌های تربیتی توضیح دهد. با قائل شدن به چنین نقشی است که عنوان این فصل را *فرا سوی باز تولید ایدئولوژیکی*^۳ می‌گذارد. در این فصل مجدداً علاوه بر باز تولید اقتصادی بر اهمیت فهم روابط درونی پیچیده‌ای که میان مدرسه و دیگر وجوه فرهنگی برای عمل رضایت‌بخشی که باید صورت گیرد تأکید می‌کند. در این فصل مسیریایی برای پژوهش بیشتر در مورد جامعه شناسی و اقتصاد آموزش و پرورش پیشنهاد می‌شود. در **فصل نهم** کتاب به دشواری‌های طرح موضوع میهن پرستی در مدارس امریکا پس از رویداد یازده سپتامبر می‌پردازد. فصل پایانی کتاب با گفتگوی اپل گفتگو در مورد تحلیل روابط سلطه‌ای جدید پایان می‌پذیرد. اپل با این مضمون نتیجه گیری می‌کند که نقش مربیان و معلمان نه بر اساس تصویری از معلم به عنوان یک فرد انتزاعی بلکه باید به عنوان یک عامل عقلانی پویا که فعالانه علیه سلطه ایدئولوژی فعالیت می‌کند باز تعریف شود.

شرح و بسط مقصود و مضمون اثر

همانگونه که از معرفی محتوای سرفصل‌های کتاب بر می‌آید اپل ابتدا تلاش می‌کند روابط فرهنگ، اقتصاد و قدرت را در تعلیم و تربیت امروز بررسی کند و در این زمینه به تعبیر خودش از اندیشمندانی چون برنستاین و بورديو تاثیر پذیرفته است و تحلیل‌های آنها را ارزشمند و عمیق ارزیابی می‌کند. البته تلاش می‌کند با بر شمردن ملاحظات انتقادی مسیر خود را نیز از آنها جدا کند. به نظر اسکات^۴ مستند سازی تلاش‌هایی که در عرصه برنامه درسی شده باعث شده است که اپل بتواند نگاهی پویا به فرایندهای سیاست گذاری در این حوزه داشته باشد (اسکات، ۲۰۰۸). حاصل چنین مستند سازی‌ای خروج از تبیین یکسویه رابطه ساختار و عاملیت است که همواره در مباحث کلاسیک جامعه شناسی وجود داشته است و پیش نهادن تبیینی مبتنی بر پویایی روابط ساختار و عاملیت است.

1. *Quiescent*
2. *Commonsense Categories*
3. *Beyond Ideological Reproduction*
4. *D.Scott*

چنین دستاوری به معنای نقطه‌ی عطفی در جامعه‌شناسی آموزش و پرورش نیز هست و چشم‌اندازهای جدیدی به سطوح تبیین و تغییر در تعلیم و تربیت در اختیار می‌نهد.

معرفی جایگاه اثر در میان سایر آثار نویسنده و دلیل ماندگاری آن

اگر چه همه آثار اپل مستقیماً به موضوع تعلیم و تربیت و مسائل آن مربوط می‌شود؛ اهمیت کتاب/ایدئولوژی و برنامه درسی مایکل اپل در میان سایر آثار وی این است که در این اثر صراحتاً به مقوله برنامه درسی می‌پردازد و ابعاد مختلف آن را به صورت مشخص‌تر از منظر انتقادی (نومارکسی) مورد بررسی قرار می‌دهد. آنچه که واضح است این است که کتاب ایدئولوژی و برنامه درسی بخشی از منظومه فکری اپل است و ارزیابی آن باید با توجه به مجموعه آثار وی صورت گیرد. زمینه‌های موضوعات کتاب/ایدئولوژی و برنامه درسی پیش‌تر به عنوان مثال در اثر *دانش رسمی: دانش دموکراتیک در عصر محافظه‌کاری*^۱ وی فراهم شده بود. به نظر تور «اثر یاد شده مورد تحسین کسانی چون پاول ویلیس^۲، ماکسین گرین^۳، هنری ژیرو^۴ و پائولو فریره^۵ قرار گرفته است» (تور، ۲۰۰۱، ۲۶۳). اثر ایدئولوژی و برنامه درسی اپل از آن رو که به طور مستقیم از منظر تئوری انتقادی به مقوله برنامه درسی می‌پردازد و موضوعات مهمی چون قدرت، سلطه و بازتولید را در تعلیم و تربیت تحلیل و ارزیابی می‌کند یکی از آثار طراز اول در این حوزه به شمار آید و در تاریخ مطالعات برنامه درسی اثری ماندگار باشد. البته همچنانکه در پایان مقدمه این کتاب می‌نویسد هیچ کتاب (و نویسنده‌ای) سخن آخر را نگفته است و باید به مقوله نوشتن و تفکر به عنوان پدیده‌ای مستمر نگریست.

منبع

Apple, Michael W. (2004). *Ideology and Curriculum (Third Edition)*. London, Routledge Falmer.

کتابشناسی اپل به ترتیب چاپ:

- Cultural politics and education. New York: Teachers College Press, 1996.
Official knowledge: Democratic knowledge in a conservative age. 2nd edition. New York: Routledge, 2000
The state and politics of education. New York: Routledge, 2003.
Ideology and curriculum. 25th anniversary 3rd edition. New York: Routledge, 2004. (کتاب حاضر که گزارش شد)
Educating the "right" way: Markets, standards, God, and inequality. 2nd edition. New York: Routledge, 2006.
Democratic schools. 2nd edition. Portsmouth, NH: Heinemann, 2007. With James A. Beane.
The Routledge international handbook of critical education. New York: Routledge, 2009.
The Routledge international handbook of sociology of education. New York: Routledge, 2010.
Global crises, social justice, and education. New York: Routledge, 2010
Education and power. 3rd edition. New York: Routledge, 2011 (نشر نخست ۱۹۸۲)
Can education change society? New York: Routledge, 2013.

مطالب خواندی برای مطالعه بیشتر:

- Torre, Carlos Antonio (2001) Michael W. Apple, joy A. Palmer (ed.) *Modern Thinkers on Education (from Piaget to the present)*, (pp263-271), London. Routledge.
Weis, Lois & McCarthy, Cameron & Dimitriadis, Greg (2006). *Ideology, Curriculum, and the New Sociology of Education; Revisiting the Work of Michael Apple*, Routledge
Scott, David (2008) *Critical Essays on Major Curriculum Theorists*. London, Routledge.

1. Official knowledge: Democratic knowledge in a conservative age
2. Paul Willis
3. Maxine Greene
4. Paulo Freire
5. H. Giroux